

Doç. Dr. Necip Fazıl DURU, Enderunlu Sâmî Dîvânı (Katledilen Babanın Şiirle Alınan İntikamı), Gece Kitaplığı, Ankara, Eylül 2017

Selma ATAMAN¹

Geliş Tarihi: 17.10.2017 / Düzenleme Tarihi: 09.11.2017 / Kabul Tarihi: 10.11.2017

Bir edebiyat araştırmacısının, kayda geçen bir bilginin yanlış olduğunu fark etmesi, onu yeni bir bilgiye götürebilmektedir. Yazar Necip Fazıl Duru'nun da Enderunlu Sâmî ile tanışması, Tuhe-i Nâilî'de karşılaştığı *hoş bir yanlışlık* sayesinde. Bahsi geçen eserde aynı isimli başka bir şaire ait olduğu belirtilen Dîvân'ın aslında Enderunlu Sâmî'ye ait olduğunu keşfeden yazar, bu Dîvân'ı yayınlamak için, *ilgisinin gözünden kaçmış, keşfedilmemiş eser(ler)i keşif* hayalini gerçekleştirmek istemiştir.

Yazar, Enderunlu Sâmî'nin, yaşadığı dönemin sanatçıları ile kıyaslanabilecek ölçüde bir şair olmamasına rağmen, en azından Kılıç Ali Paşa'ya yazmış olduğu hicviye ile edebiyat tarihinde sağlam bir yere sahip olması gerektiğini düşünür. Zira onun hakkında söylenmemiş pek çok şey bu hicviyede söylenmiştir. Bu bakımdan dönemine ışık tutan eser, kanaatimizce Kılıç Ali Paşa'ya dair kayda geçilmesi gereken pek çok yeni bilginin bulunduğunu göstermektedir.

"Enderunlu Sâmî Dîvânı (Katledilen Babanın Şiirle Alınan İntikamı)" adlı bu kitap, üç ana bölümden müteşekkildir. "Sâmî'nin Hayatı, Şiir Anlayışı, Eserleri" adlı birinci bölümde, başlığı oluşturan unsurlar ayrı ayrı ele alınmıştır.

XVI. yüzyılın son çeyreği, XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olduğu belirtilen Sâmî Mustafa'nın hayatına dair tezkirelerden edinilen bilgiler, şairin kendi eserinden yakalanan ipuçları ile birleştirilmiş ve bir biyografi hazırlanmıştır. Adının Mustafa olduğu, İstanbul'da doğduğu, Galata muhitinden olup, Enderun'da yetiştiği bu bölümde verilen bilgiler arasındadır. Bu kısım, edebiyat araştırmacılarına biyografi hazırlama hususunda örnek niteliğindedir. Zira eserler, sahiplerinden mutlaka haber verir. Kaynaklarda rastlanmayan kimi bilgiler, eserlerde kendini ele verebilmektedir. Bu açıdan dikkatli bakıldığında şairlerin tarihten önemli haberler verdikleri göze çarpar.

Birinci bölümde ele alınan ikinci konu, *Şiir Anlayışı*'dir. "Sâmî'ye Göre Hakiki Şiirin Vasıfları", "Şiiri ve Şairliği Hakkında Tezkirelerde Yapılan Değerlendirmeler" ile "Şiiri ve Şairliği Hakkında Şairin Kendi Değerlendirmeleri" alt başlıkları altında Sâmî'nin şairliği ve şiiri hakkında tespitlerde bulunulmuştur. Bu bölümde en sahih kaynak kabul edilen şiirlerinden yola çıkılarak, şairin poetikası ortaya konmuştur. Onun poetikası; hakiki şiirin âbdâr, sûznâk, sihrî, mucizevî, rengîn ve mânidâr olduğunu söyler.

Şair, şiiri ve şairliği hususunda tezkirelerden farklı düşünmez. Kaynakların kendisinden ve şiirinden övgüyle bahsettiği Sâmî, beğenildiğinin farkındadır. Mecmuaları şereflendirdiğini, dost meclislerini süslediğini düşünmekte, şiirinin ulaşılmaz olduğunu iddia etmektedir.

Birinci Bölüm'ün üçüncü ve son konusu şairin eserleridir. Bu bölümde, onun Dîvân'ı ve Kimya Risalesi adını taşıyan iki eseri hakkında genel bilgiler sunulur. Şu an için elde olmadığı bildirilen Dîvân²'in tek nüshasının olduğu ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler bölümünde bulunduğu belirtilir ve Dîvân'ın fiziksel nitelikleri verilir.

Kitabın esas konusu şairin Dîvân'ı olmak üzere kitap, şairin diğer eseri Kimya Risalesi hakkında da bilgiler içermektedir. Şairin Riyazi ve birkaç tezkirede de daha ismi geçen bu eseri yazma amacı, bir ara kimyagerliğe heves edip, hayatını bu yolda heba ettiğini düşünmesi ve en sonunda bu ilmin faydasız olduğuna inanması sebebiyle, bu ilme heves edecekleri nasihatler vermektir. Kitapta, tezkirelerde var olduğu söylenen eserin elde olmadığı bildirilir.

Kitabın ikinci bölümü Dîvân'ın Şekil ve Muhteva Özellikleri'ne ayrılmıştır. Şekil özellikleri "Nazım Şekilleri", "Vezin", "Kafiye ve Redif" alt başlıkları ile ayrı ayrı ele alınmıştır. 2 kaside, 94 gazel, 16 kıt'a, 1 terkeb-i bend, 11 müfredten hâsıl olan Dîvân'da bütün nazım şekilleri saydığımız bu unsurlar açısından değerlendirilmiş; ardından muhteva bahsi açılmıştır. Öte yandan kasidelerin muhtevası Nazım Şekilleri'nin Kasâid alt başlığı altında verilmiş, Dîvân'ın ilk kasidesinin memduhunun bilinmediği fakat vezaret makamında bir kişiye yazıldığı bildirilmiştir. İkinci ve son kaside, Nasuh Paşa (ö. 1614)'nın medhine dairdir. Yazar, kasideden yola çıkarak Nasuh Paşa ve dönemine ilişkin elde ettiği sonuçları sıralar.

Muhteva Özellikleri, nazım şekillerinin sıralanışına uygun olarak verilmiştir. Kasidelerin muhtevasına dair bilgiler, Nazım Şekilleri'nin Kasâid bölümünde değerlendirildiğinden, Muhteva Özellikleri adlı bu kısım gazellerle başlamıştır.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
E-Posta: atamanselma.081@gmail.com

² Bkz. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nün "Sâmî, Mustafa Sâmî Bey" maddesi.

Şairin, döneminin tanıklığına bu bölümde rastlanır. Yedi sultan görmüş olmasına rağmen yalnızca I. Ahmed ve IV. Murad'ı şiirine alan şair, bu döneme dair pek çok bilgi sunar. Gazeller, I. Ahmed döneminde uygulanan içki ile IV. Murad'da uygulanan tütün, kahve ve müskirat yaşağından, meyhanelerin yıkıtılmasından, içkiyi aleni satan ve kullananların takibi, dolayısıyla şaraba ulaşmanın güçlüğünden haber verir. Devrin önemli olaylarından Celâli isyanları da benzetme unsuru olarak Dîvân'da kendine yer bulur.

Muhteva bahsi diğer nazım şekilleri ile devam etmiş; kıt'aatin, terkîb -i bendin muhtevası ortaya konmuş, müfredlerin genel itibarıyla âşıkâne olduğu belirtilmiştir.

Bu bölümün en önemli ve elimizdeki kitabın kıymetini katmerlendiren yanı, Kılıç Ali Paşa'ya dair terkîb-i bend nazım şekliyle yazılmış olan hicviyedir. Yazar tarafından mersiye-hicviye şeklinde nitelendirilen bu şiir, kitabın esasını oluşturur. Kılıç Ali Paşa'ya geniş yer verilen bu bölümde öncelikle hicvin tanımı yapılmış, özellikleri sıralanmış; amacı ve hicivlerde kullanılan sanatlar söylendikten sonra, tarihi vesikalarla desteklenmediği sürece hicvin -tarafsızlığı sorgulanacağından- tarihi gerçeklik açısından bir kıymetinin kalmayacağı vurgulanmıştır.

Ardından hicviye niteliğindeki terkîb-i bendin yazılış amacı ortaya konmuş; bu hicviyenin temelde bir baba katili ile hesaplaşma olduğu dile getirilmiştir. Yazara göre Kılıç Ali Paşa'yı tarih önünde yargılamak isteyen şair, ölen muhatabının arkasından oldukça ağır kelimeler kullanır.

Denizcilik ıstılahının çokça kullanılmış olması, yazara göre bu hicviyeyi değerli kılan bir diğer önemli özelliktir. İstılahın çokluğunu şairin babasının bir denizci ve Kılıç Ali Paşa'nın bir kaptan-ı deryâ olmasına bağlayan yazar, denizcilik ıstılahının eski şiire girişinden bahseder ve denizcilik ıstılahına şiirlerinde yer veren ilk şairler ile takipçilerini sıralar. Gemici ıstılahı ile yazılmış manzumelerin açıklanmaya muhtaç olduğunu bildiren yazar, bu yönde çalışmalar olduğunu söyleyerek, bu çalışmalarını dipnot bilgisi olarak ortaya koyar. 49 denizcilik ıstılahını sıralayan yazar, birkaçı dışında geriye kalanını dipnotlarda tanımlar.

Yazar Duru, Sâmî'nin, babasının katline sebep olan Paşa'ya dair sıraladığı bütün olumsuz özellikleri beyitteki yerleri ile verir. Kılıç Ali Paşa'nın; başkalarının canına malına kastetmesi, Paşa'nın lakapları, savaş meydanlarında korkakça kaçıp تنها yerlerde Kılıçlık iddiasında bulunması, yüzünün çirkin olması, kel olması, dünya derdi ile fazla meşgul olması, geçmişte Türk denizcilerine esir edilip ırgat olarak çalıştırılmış olması, Müslümanlığıyla ilgili şüpheler bulunması, Müslüman görünüp de evini kâfir ocağı yapması, kâfirin menfaatini gözetmesi, onlarla asla savaşmamış olması, kâfirlere merhamet edip Müslümanlara eziyet etmesi; sonradan Türk olması ve bu yüzden Türkçesinin sıkıntılı olması, kararında ısrarcı olması, hayır yerine no kelimesini kullanması eserde onun hakkında zikredilen olumsuz özelliklerdendir. Başarısızlıkların hep onun zamanında gerçekleşmiş; tersane ocağının onun zamanında yıkılmış ve araç gereçlerinin yağmalanmış, kadirge ve kalyataların kâfire kaptırılmış olması Paşa'nın Türk denizciliğindeki olumsuz etkileridir. Servetiyle başarısızlıklarını örtmesi, zalimliği, zulmünden gazilerin de nasibini alması, birçok ailenin dağılmasına sebep olması, velinimetini olan Turgud Bey'in vefatı sonrasında evini barkını yağmalaması, zenginliğinin ve yaptırdığı hayratın Sultan'a gelen hediyeler ve başkasından zorla alınan mallardan ileri gelmesi, cimri olması, cinsel eğilimleri, şehvet-persetiği, ölüm şekli ve son anları Kılıç Ali Paşa'ya dair hicviyeden elde edilen bilgilerdir.

Sonuç ve Kaynakça bölümlerinden sonra üçüncü ve son bölüm olan Dîvân Metni'ne geçilir. Transkripsiyonlu çevirisi verilen metin, Kasâid ile başlar, dîvân tertibine uygun olarak Gâzeliyyât, Kıt'aât, Terkib-Bend, Müfredât bölümleri ile devam eder.

Dîvân metninden sonra, Nâimâ'nın 'Ulâletü'l-Mecâlis Mecmû'âtü'n-Nefâ'is isimli mecmuasında yer alan Sâmî'ye ait yirmi beş beyit ve bir dörtlük? kitaba eklenerek, şairin eserleri bir araya getirilmiş olur.

Kitabın son sayfaları karşılaştırmaya imkân sunmak amacıyla Dîvân'ın orijinal tıpkıbasımına ayrılmıştır. Kitap, Kılıç Ali Paşa'nın bir resmi ve yazarın özgeçmişi ile nihayet bulur.

Necip Fazıl Duru tarafından (İnceleme-Metin) türünde hazırlanan bu kitap, kaynaklarda Sâmî mahlaslı iki şairin şiirlerine dair karışıklığın giderilmesi açısından yazarın 2017'de ikinci baskısını yapmış olduğu *Musullu Sâmî Yunus ve Eserleri* adlı kitabının devamı niteliğindedir. Bu açıdan yazar, edebiyat tarihine katkı sunma amacını gerçekleştirmiş; yanlışlıkları düzeltilmiş, sessiz kalan şiirlerin sesini ahlaflına duyurmuştur.